

OSMANLI DEVLETİ'NİN BİRİNCİ DÜNYA HARBİ'NDE IRAK CEPHESİ'NDEKİ HAVA HARP GÜCÜ VE FAALİYETLERİ

Davud KAPUCU*
(ORCID: /0000-0002-5278-9846)

Makale Gönderim Tarihi

29 Eylül 2021

Makale Kabul Tarihi

15.12.2021

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Kapucu, D., “Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'nde Irak Cephesi'ndeki Hava Harp Gücü ve Faaliyetleri”, *BENĞİ: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Year: 4, Volume: I, No: 2, (2021): 75-96.

APA: Kapucu, D. (2021). “Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'nde Irak Cephesi'ndeki Hava Harp Gücü ve Faaliyetleri”, *BENĞİ: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Year: 4, Volume: I, No: 2, : 75-96

Özet

Politik gruplar arasında belirli bir sürede ve yoğunlukta devam eden çatışma olarak tanımlanan savaş, XX. yüzyılın başında tayyarenin keşfi ile farklı bir boyut ve mahiyet kazanmıştır. Bu döneme kadar kara ve deniz unsurlarının karşı karşıya gelmesi ile tanımlanan bu süreç, hava gücünün katılımı ile çok boyutlu bir duruma evrilmiştir. Tayyarelerin savaş ortamında kullanımı ile harbe ait

* Dr., dkapucu@hotmail.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5278-9846>

taktik, strateji ve doktrin gibi askerî ilke ve prensipler değişmiştir.

Harp aracı olarak literatüre giren tayyarelerin öneminin arttığı bir dönemde Birinci Dünya Harbi başlamıştır. Birinci Dünya Harbi sürecinde tayyareler keşif, taarruz, malzeme nakli, ateş tanzimi görevlerine ilave olarak psikolojik harp aracı olarak kullanılmıştır. Bu açıdan karşıt güçler tarafından uzak-yakın birçok cephede harp vasıtası olarak hava filoları kullanılmıştır. Savaşan taraflar, harp içerisindeki taktik resmin devamlılığını sağlamak amacıyla muhatabının sahip olduğu kaynakların yer ve miktarını öğrenmek amacıyla hava gücünden istifade etmiştir.

Irak Cephesi'nde muharebeler İngilizlerin Basra Körfezi'ne asker çıkarması ile başlamıştır. Cephe muharebeleri sırasında İngiliz kuvvetlerinin tayyare kullanarak cephe hattında etkili olması üzerine, Osmanlı Başkumandanlığı tarafından bölgede II. Tayyare Bölüğü ile XIII. Tayyare Bölüğü kurularak faaliyet göstermiştir. Bu tayyare bölükleri satıh güçlerinin istenen etkiyi sağlaması için hava harp görev ve faaliyetleri icra etmiştir.

Bu çalışmada, Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin Irak Cephesi'nde icra ettiği hava harp görev ve faaliyetlerine askerî arşiv belgeleri, harp rapor ve cerideleri ekseninde yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Harbi, Irak Cephesi, Tayyare, Keşif, Havacılık.

Air Warfare Force And Activities Of The Ottoman State In The First World War Iraq Front

Abstract

The war, which is defined as the conflict between political groups for a certain time and intensity, is XX. With the discovery of the airplane at the beginning of the century, it has gained a different dimension and nature. Until this period, this process, defined by the confrontation of land and sea elements, has evolved into a multidimensional situation with the participation of air force. Military principles and principles such as tactics, strategy and doctrine of the war have changed with the use of the airplanes in the war environment.

The First World War started at a time when the importance and value of the aircraft as a new warfare tool increased. During the First World War, the aircraft; In addition to the tasks of reconnaissance, surveillance, assault, bombardment, fire regulation for artillery units, transport and notification, its use as a psychological warfare tool has increased its importance. In this respect, air

fleets were used by the opposing forces as war means on many fronts, near and far. The warring parties have benefited from the air power in order to ensure the continuity of the tactical picture in the war, to update the activities of the opponent, the resources they have, the geographical information of the region they are located, and to detect the changes in their activities.

The battles on the Iraqi Front started with the British landing troops in the Persian Gulf in line with their political goals. During the frontline battles, when British forces were effective on the front line by using aircraft, the Ottoman Commander-in-Chief in the region II. XIII with the Aircraft Company. Aircraft Company was established and operated. These aircraft companies performed air warfare missions and activities to ensure the desired effect of surface forces.

In this study, military archive documents, war reports and war diaries will be included in the air war missions and activities of the Ottoman Empire in the First World War Iraq Front.

Key Words: First World War, Iraq Front, Aircraft, Reconnaissance, Aviation.

Giriş

XX. yüzyılın başında ilk motorlu uçağın icadından sonra dünyada büyük bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır (Kapucu ve Korkmaz, 2020: 20). İlk dönemlerde spor, hava gösterisi ve posta hizmetlerinde kullanılan bu yeni vasıta, ilk kez Trablusgarp Harbi sırasında harp aracı olarak kullanılmıştır. Bu gelişme üzerine dünya devletleri ordularında havacı personel istihdam etmiştir. (Kurt ve Korkmaz, 2018: 207-251).

Dünyadaki bu gelişmelere kayıtsız kalmayan Osmanlı Devleti de bu gelişmeleri takip etmek için Avrupa'daki askerî ataşeleri aracılığıyla araştırmalara başlamıştır. Bu araştırmalar sonucunda iki personelin Avrupa'da bir ülkede eğitim alması planlanmıştır. Osmanlı kara ordusuna mensup havacı adaylarının seçimi için 1 Haziran 1911'de bir tayyare komisyonu kurulmuştur. 28 Haziran 1911'de Tayyare Komisyonu tarafından yapılan sınavda başarılı olan Yüzbaşı Fesa ve Üsteğmen Yusuf Kenan Beylerin Fransa'da bulunan uçak fabrikasında eğitim alması kararlaştırılmıştır. Aynı dönemde İtalya ile başlayan Trablusgarp Harbi dolayısıyla uçak alım faaliyetleri de hızlandırılmıştır.

Fransa'da eğitim alan personelin kaza kırım maliyetlerinin çok yüksek olması üzerine İstanbul'da bir Tayyare Mektebi açılarak, burada faaliyetlerin devam ettirilmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda 1912 yılı içerisinde Tayyare Mektebi açılarak, Osmanlı ordusu kendi personelini

yetiştirmeye başlamıştır. Bu sırada yapılan çalışmalarla Osmanlı ordusu için Deperdussin model iki adet tayyare satın alınmıştır. Aynı dönemde Yüzbaşı Fesa ve Üsteğmen Yusuf Kenan Beyler, eğitimlerini tamamlayarak İstanbul'a dönmüştür (Kurt ve Korkmaz, 2020: 31-70).

Osmanlı Devleti havacılık alanındaki teşkilatlanma çalışmalarını icra ederken Balkan Harbi başlamıştır. Osmanlı havacıları, hava harekât görevlerine ilk olarak Balkan Harbi'nde katılmıştır. Balkan Harbi'nin ardından modernleşme faaliyetlerine hız verilmiştir. Ancak Birinci Dünya Harbi'nin başlamasıyla birlikte organizasyon çalışmaları sekteye uğramıştır. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Harbi'ne 6 uçak ve 6 havacı personel ile girmiştir. Havacılıktaki bu eksiklik üzerine Osmanlı Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından, Alman Başkumandanlığından uçak ve havacı personel istenmiştir. Enver Paşa'nın talebi doğrultusunda Osmanlı Başkumandanlığına havacılık konusunda danışmanlık yapmak üzere Yüzbaşı Erich Serno görevlendirilmiştir (Korkmaz ve Kurt, 2021: 102-126). Almanya savaş boyunca Osmanlı ordusunu 450 kadar uçak ve 1.500 havacı personelle cephelerde desteklemiştir (Keyüsk, 2012: 42-48). Almanya'nın verdiği uçaklarla Osmanlı Devleti savaştığı cephelerde 17 tayyare bölüğü kurularak faaliyet gösterilmiştir (Kapucu, 2019: 72-79; Kurt ve Korkmaz, 2019: 10-14).

Osmanlı Devleti ülkenin farklı cephelerinde hava birlikleri konuşlandırırken, Irak Cephesi'nde de tayyare bölükleri ile hava harp görevinde bulunmuştur. Bu çalışmada Irak Cephesi'nde faaliyet gösteren II. Tayyare Bölüğü ile XIII. Tayyare Bölüğü'nün faaliyetlerine askerî arşiv belgeleri ile harp rapor ve cerideleri ekseninde yer verilecektir.

1. Irak Cephesi'nin Açılma Sebepleri ile Tarafların Hazırlık ve Planları

İngilizler, Osmanlı Devleti'ni güneyden sıkıştırmak ve bölgedeki zengin petrol bölgelerini ele geçirmek maksadıyla açmıştır. Ayrıca bu cephenin açılmasında İngiliz kuvvetlerinin, Rus kuvvetleri ile birleşme hedef ve ideali de etkili olmuştur (Türkman, 2017: 79).

Harbin başında Basra, Bağdat ve Musul'da konuşlu bulunan Irak ve Havalisi Genel Kumandanlığı, 9 seyyar jandarma taburu, 6 sınır taburu, 38'inci Piyade Tümeni olmak üzere 23.334 kişiden oluşmuştur (Türkmen, 2014: 391-392). Savaşın başında Osmanlı Genelkurmayı bu bölgeden bir saldırı beklemeyeceği için buradaki kuvvetlerinin bir kısmını diğer cephelere kaydırmıştır. (Karal, 1996: 485; Uyar ve Erickson, 2014: 502). İngilizler ise, 6 küçük istimbote ve 18 deniz aracından oluşan

kuvvetlerine ilave olarak Hindistan sömürgelerinden kuvvetler getirmiştir (Göymen, 1969: 28).

2. Hava Harekâtının İcrası

İngiltere, bir Hint Tümenini 15 Ekim 1914'te Bahreyn Adaları'na çıkartmıştır (BOA, DH.EUM, 4.Şb. 1/24). 6 Kasım 1914'te İngilizler, Mezopotamya Seferi gücüne ait harp gemileri ile Fav Boğazı'nı bombalamıştır (BOA, DH.EUM, 7.Şb. 1/46-3; 2/28). Burada bulunan Osmanlı birlikleri İngilizlerin taarruzu sonucu geri çekilmiştir. 11 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti Fransa, Rusya ve İngiltere'ye harp ilan etmiştir (Pomiankowski, 1990: 81). İngilizler 22 Aralık 1914'te Kurna'yı ele geçirmiştir (BOA, DH.ŞFR, 454/151). İtilaf güçlerinin bu harekâtı sonucunda Ahvaz-Kurna-Nasıriye hattı İngilizlerin eline geçmiştir (Sabis, 1951: 108; Akgül, 2001: 30). 1914 yılı içerisinde taraflar bölgeye tayyare getiremediği için hava harekâtı icra edememiştir (Duman, 2010: 103; Saygı, 2011: 49).

1915 yılı Ocak-Mart döneminde İngiliz ve Türk birlikleri tarafından yapılan hareketlerden sonuç alınamamıştır (Mühlman, 1940: 68-69). Nisan 1915'te General Charles Townshend 6'ncı Tümen Kumandanı olarak atanmıştır (Erickson, 2009: 123-124). 14 Mayıs 1915'te Mısır'da bulunan İngiliz Kraliyet 30'uncu Filosu, Basra'ya Maurice Farman tipinde 2 tayyare göndermiştir. İngiliz hava birlikleri 18 Mayıs 1915'te bu tayyarelerden birisiyle Meziple'de bulunan Türk birliklerine hava taarruzu icra etmiştir (Kurter, 2009: 141). Aynı dönemde Osmanlı bölgeye tayyare gönderememiştir.

31 Mayıs 1915'te iki İngiliz tayyaresi sabah saat 08.00'de Meziple'deki Türk kuvvetlerine taarruz ederek üç bomba atmıştır (ATASE Arşivi, K.: 3604, D.: 9, F.: 12-3). İngilizler 3 Haziran 1915'te Kutulamare'yi işgal etmiştir (Townshend, 2007: 114-126). Aynı gün Osmanlı tayyare topçusu keşif görevinde bulunan 2 İngiliz tayyaresini Nasıriye mevkiinde düşürmüştür (Kurter, 2009: 142).

14 Haziran 1915'te Kutulamare'de bulunan Osmanlı ordugâhı İngiliz tayyareleri tarafından bombalanmıştır. 24 Haziran 1915'te İngilizler, Osmanlı kuvvetleri üzerine "Teslim Ol!" çağrısı yapan bildiriler atmıştır. 26 Haziran 1915'te bir İngiliz tayyaresi Sevkuşsuyuh'tan kuzeydoğu yönüne geçmiştir (ATASE Arşivi, K.: 3605, D.: 11, F.: 30).

28 Eylül 1915'te başlayan Birinci Kut Muharebesi İngilizlerin başarısı ile sonuçlanması üzerine Türk birlikleri Selman-ı Pak Mevziilerine çekilmiştir (Küçükvatan, 2013: 60). Bu sırada İngiliz tayyareleri tarafından sürekli hava taarruzları gerçekleştirilmiştir. Bölgedeki askerî hareketliliğin

artması üzerine 5 Ekim 1915'te Irak ve Havalisi Kumandanlığı lağvedilerek VI. Ordu Kumandanlığı kurulmuştur. 14 Ekim 1915'te ise Ordu Kumandanı olarak Alman General Von Der Goltz atanmıştır (Kurter, 2009: 201-202).

Goltz Paşa, 1915 Ekim ayında Irak Cephesi'ne dört tayyarenin gönderilmesini, bu tayyareler bölgeye gelene kadar İngilizlerden ganimet olarak ele geçirilen tayyareleri kullanabilmek için bir tayyareci ile makinistin Bağdat'ta bulundurulmasını Başkumandanlıktan istemiştir. Bunun üzerine, İngilizlerden ele geçirilen Farman ve Caudron model tayyarelerin faal edilmesi için Filistin'deki Birüssebi Tayyare Müfrezesinde görevli Tayyareci Üsteğmen Fazıl Bey Eylül 1915'te Irak'a görevlendirilmiştir (ATASE Arşivi, K.: 1438, D.: 237A, F.: 1-1).

14 Kasım 1915'te Selman-ı Pak bölgesinde Farman tipinde bir İtilaf tayyaresi Osmanlı topçusunun atışları neticesinde zorunlu iniş yapmıştır. (ATASE Arşivi, K.: 3609, D.: 26, F.: 3-2). Zorunlu iniş sırasında esir edilen İngiliz subayında, Osmanlı birliklerinin ayrıntılı krokilerinin olduğu görülmüştür (ATASE Arşivi, K.: 3609, D.: 26, F.: 33-6). Aynı tarihte Türk havacıların yaptığı hava keşfi sonucunda Selman-ı Pak'a taarruz hazırlığı içerisinde olan İngiliz birliklerinin yerleri rapor edilmiştir (ATASE Arşivi, K.: 3647, D.: 200, F.: 1; 2; 3). 16 Kasım 1915'te karşılıklı hava keşifleri esnasında Farman tipi bir İngiliz tayyaresi Osmanlı tayyare topçusunun açtığı ateş sonucunda faal olarak ele geçirilmiştir (ATASE Arşivi, K.: 1452, D.: 297, F.: 50; 50-1; 50-3).

22 Kasım 1915'te Selman-ı Pak mevzilerine karşı taarruza geçen İngiliz kuvvetlerine, tayyareler tarafından yakın hava desteği verilmiştir. Bu harekât sırasında bir İngiliz tayyaresi Türk topçu ateşi ile düşürülmüştür (Göymen, 1969: 62). 27 Kasım 1915'te Fazıl Bey tarafından; İngiliz kuvvetlerinin Bağdadiye ile Hamas arasında oldukları rapor edilmiştir (ATASE Arşivi, K.: 3647, D.: 200, F.: 1, 1-1, 1-2). Aynı gün İngiliz tayyareleri tarafından yapılan keşifte, Diyale Köprüsü'ne 4 bomba atılmıştır (ATASE Arşivi, K.: 3609, D.: 27, F.: 12). 1 Aralık 1915'te İngiliz hava filosuna ait bir tayyare, motorunda meydana gelen arıza nedeniyle Türk mevzilerine zorunlu iniş yapmıştır (ATASE Arşivi, K.: 1452, D.: 297, F.: 50-3).

Muharebelerden sonra İngilizler Selman-ı Pak mevzilerinin bir kısmına girmişse de Türklerin karşı taarruzu sonucu geri çekilmiştir (ATASE Arşivi, K.: 551, D.: 2140, F.: 102-1). Selman-ı Pak Muharebeleri'nde yenilgiye uğrayan İngilizler Aziziye'ye çekilmiştir (ATASE Arşivi, K.: 3609, D.: 27, F.: 11-16). Bu muharebeler sırasında İngiliz kuvvetleri 3 Aralık 1915'te Kutulamare'ye sığınmıştır

(Ahmet İzzet Paşa, 1992: 213). 7 Aralık 1915'te İngiliz kuvvetleri Türk ordusu tarafından Kutulamare'de kuşatılmıştır (Sanders, 2006: 137-138).

Cephe hattında bu gelişmeler olurken 1915 yılı sonunda Almanya'dan getirilen tayyareler ile II. Tayyare Bölüğü kurulmuş ve Alman Tayyareci Yüzbaşı Von Aulock'un komutasında Irak'a gönderilmiştir (Flanagan, 1984: 30). 25 Aralık 1915'te İngilizler, Goltz Paşa'nın bulunduğu vapurun yakınlarına "Allah İngiltere'nin yardımcısıdır." ifadesi yazılı demir bir haç ile "Dicle'deki İngiliz ordusu tarafından Prens General Fon Der Goltz'e selâm ve yılbaşı hediyesidir." yazan bir zarf tayyareler vasıtasıyla havadan atmıştır (ATASE Arşivi, K.: 3611, D.: 34, F.: 58).

İngilizler Ocak 1916'da Alielgarbi'yi işgal ettikten sonra ileri harekâta başlamıştır. Bu kesimde VI. Ordu kuvvetlerinin bir kısmını Dicle nehrine, diğer kısmını Süveyce bataklığına dayayarak emniyetli bir savunma hattı oluşturmuştur. 1916 yılının başında Osmanlı süvarileri Alielgarbi'ye doğru ilerlemiştir. Aziziye'de bulunan Osmanlı hava birliği Kutulamare yakınlarına intikal etmiştir (Göymen, 1969: 63).

2 Ocak 1916'da Alielgarbi civarında bulunan İngiliz birliklerinin durumunu saptamak amacıyla Üsteğmen Fazıl ve Rasit Üsteğmen Fettah Beyler tarafından bir keşif yapılmıştır. İngilizlere ait 3 şat, 3 nehir gemisi ile 4-5 alayın olduğu keşif sonu raporunda belirtilmiştir (Kurter, 2009: 239-240).

İngilizler, 4-5 Ocak 1916 tarihlerinde yaptığı keşiflerden elde ettikleri bilgileri değerlendirerek, 6 Ocak 1916'da bir taarruz başlatmıştır. Üsteğmen Fazıl ve Fettah Bey'in yaptığı hava keşfinde; İngiliz kurtarma birliklerinin Dicle'nin sol kıyısına geçirildiği önceden tespit edilmiştir. İngilizler, Dicle nehrinin sol kıyısından gemiler ve dubalar vasıtasıyla Şeyh Said'i bombalamıştır. Büyük kayıplar veren İngiliz birlikleri Vadi-i Kelal ile Dicle nehrinin birleştiği noktaya kadar çekilmiştir (Kansu vd., 2006: 226). İngiliz birliklerinin taarruzları karşısında Şeyh Said'de tutunamayacağını anlayan Osmanlı kuvvetleri buradan çekilmiş, 10 Ocak 1916'da da İngilizler Şeyh Said'i işgal etmiştir (Göymen, 1969: 93).

II. Tayyare Bölüğünün ilk kademesi kırk beş günlük bir yolculuktan sonra Bağdat'a ulaşmıştır. Alman Rasit Von Schlichling ile Tayyareci Cemal Bey tayyarelerden önce Bağdat'a gelmiştir. Ancak, burada hastalanan Von Schlichling tedavi için İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Tayyareci Cemal Bey ise Kut'ta ganimet tayyarelerle keşif görevlerini yerine getirmiştir (Kansu vd., 2006: 266). Dokuz

tayyare ve 11 personeli ile Irak'a ulaşan II. Tayyare Bölüğü 1 Şubat 1916'da Parasol tayyaresi ile ilk deneme uçuşunu yapmıştır. Bu uçuş sırasında tayyare kırım geçirmiş, Tayyareci Yüzbaşı Mehmet Ali Bey ile rasıtı Astsubay Vecihi Bey yaralanmış, tayyare ise kal olmuştur (ATASE Arşivi, K.: 1922, D.: 469, F.: 1-2).

13 Şubat 1916'da Kut, sabah beş, öğleden sonra on bomba atılmak suretiyle bir Alman tayyaresinin taarruzuna uğramıştır (Lambert, 2003: 58). II. Tayyare Bölüğünün tayyareleri 14-15 Şubat 1916'da Kut'u havadan bombalamıştır (ATASE Arşivi, K.: 3612, D.: 30, F.: 10). 17-19 Şubat 1916 tarihlerinde Kut'a havadan taarruz yapılmıştır. 17 Şubat 1916'da bölgede konuşlu bulunan İngiliz kuvvetlerinin üzerine 5 bomba atılmıştır. 19 Şubat 1916'da Tayyareci Üsteğmen Cemal, rasıtı Üsteğmen Süleyman Bey ile yaptığı silahlı görev uçuşunda, İngiliz mevzilerine 8 bomba atmıştır (ATASE Arşivi, K.: 3612, D.: 30, F.: 15).

9 Mart 1916'da VI. Ordu Kumandanlığının emriyle, Dicle nehri civarındaki İngiliz kuvvetinin durumu hakkında bilgi edinmek amacıyla iki uçuş yapılmıştır. 14 Mart 1916'da Felahiye bölgesinde bulunan bir İngiliz tayyaresi topçu ateşiyle düşürülmüştür (ATASE Arşivi, K.: 1452, D.: 297, F.: 50-2; 50-3a).

1916 yılı Nisan ayında Osmanlı VI. Ordu cephesinde uçuşların artması lojistik ihtiyaçların da artmasına neden olmuştur (ATASE Arşivi, K.: 3672, D.: 37 F.: 4-18). Kut kuşatması devam ederken Alman General Von Der Goltz'un Bağdat'ta tıfustan hayatını kaybetmesi üzerine yerine Albay Halil (Kut) Bey atanmıştır (Mayakuşu, 1932: 66-67). 21 Nisan 1916'da Bağdat'a Alman yapımı bir Albatros tayyaresi gelmiştir (Dumlupınar, 2016: 387). Beş ay süren Kut kuşatması sonunda yiyecek stoklarının eridiğini gören General Townshend 29 Nisan 1916'da teslim olmuştur (Kut, 2003: 131).

7 Mayıs 1916'da II. Tayyare Bölüğü tayyarecilerinden Yüzbaşı Schüz, Fokker tipi Osmanlı av tayyaresiyle bir İngiliz tayyaresini kendi cephe hatlarının gerisine düşürmüştür (ATASE Arşivi, K.: 3644, D.: H-43, F.: 1-16). 11 Mayıs 1916'da havadan tespit edilen İngiliz ordugâhlarına 13, Dicle nehri üzerindeki köprü yakınlarına da 7 bomba atılmıştır (Kansu vd., 2006: 268).

İngiliz Kraliyet Hava Birlikleri'nin teşkilat ve komuta yapısı yeniden düzenlenerek Kraliyet Deniz Hava birliği Mısır'a çekilmiştir. Ağustos ayı itibarıyla envanterinde 13 faal ve yedi gayri faal BE2 tayyaresi bulunan 30'uncu Filo'ya yedi tayyare ilave edilmiştir. Ayrıca, İngilizler bölgeye balon getirmek suretiyle etkinliğini artırmıştır (Kurter, 2009: 390-391). Bu dönemde yaz aylarının aşırı sıcak

olmasından kaynaklanan nedenlerle çoğu personel hastalanmıştır (Lambert, 2003: 72-73).

Osmanlı VI. Ordusuna bağlı XIII. Kolordu Kumandanlığı İran içindeki ileri harekâtı sırasında, XII. Tayyare Bölüğü keşif faaliyetleri ile destek olmuştur. 15-16 Ağustos 1916 gecesini, XII. Tayyare Bölüğüne Ave civarındaki düşmanın durumunun keşfedilmesi emredilmiştir. Bu emir üzerine 17 Ağustos 1916'da Tayyareci Üsteğmen Cemal Bey ile Rasit Üsteğmen Ahmet Nüzhet Bey tarafından yapılan keşif ile Rus kuvvetlerinin yer ve miktarı tespit edilmiştir. (Keyüsk, 2012: 87-88 ve 247).

31 Ağustos 1916'da İran'da bulunan, XII. Tayyare Bölüğünün kuruluş unvanı değiştirilerek XIII. Tayyare Bölüğü adını almıştır (ATASE Arşivi, K.:4490, D.:H-42, F.:1-1; 1-2). Eylül ayında da II. ve XIII. Tayyare Bölükleri emir komuta birliği sağlamak amacıyla VI. Ordu Tayyare Kıttaat Kumandanlığı adıyla tek çatı altında toplanmıştır. Kumandan olarak, II. Tayyare Bölüğü Kumandanı olan Yüzbaşı Aulock getirilmiştir (Çalhan, 2002: 29). Alman Yüzbaşı Niemayer, boşalan II. Tayyare Bölük Kumandanlığına atanmıştır (Kurter, 2009: 290-293).

Irak Cephesi'nde eylül ayında havaların serinlemeye başlamasıyla muharebeler yoğunlaşmıştır. 1 Eylül 1916'da Osmanlı havacısı Yüzbaşı Schüz'ün kullandığı Fokker av tayyaresi bir İngiliz tayyaresi ile hava muharebesine girmiştir. Bu muharebede Schüz'ün tayyaresi çok sayıda mermi isabet aldığından mecburî iniş yapmıştır. İnişte Yüzbaşı Schüz yara almadan kurtulurken tayyaresi büyük kırım geçirdiğinden kal olmuştur (Keyüsk, 2012: 246).

Felahiye cephesinde ekim ayında İngilizler sabit balon kullanarak Osmanlı kuvvetlerinin durumunu öğrenmeye çalışmıştır. İngilizler Irak'ta bulunan Tayyare bölüğü ile Fırat nehri boyundaki İngiliz 15'inci Tümenine iki tayyare göndermiştir. 19 Ekim 1916'da VI. Ordu Kumandanlığından XIII. Kolordu'ya gönderilen şifrede, aynı dönemde İran'da yapılan uçuşlara yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur. İlgili yazıda, İran'daki Osmanlı tayyarelerinin, bölgenin dağlık arazi yapısına sahip olması nedeniyle, uzun süreli keşiflere çıkamadıkları için kısa süreli keşif uçuşlarının tercih edildiği aktarılmıştır. Yazının devamında, Osmanlı tayyarecilerinin arazi şartlarını öğrenmesi ile keşif faaliyetlerinin daha sağlıklı icra edileceği belirtilmiştir (ATASE Arşivi, K.: 3617, D.: 74, F.: 5-1).

Aynı dönemde İngilizlerin kıskırtması sonucu Hille'de bazı Arap aşiretleri bir ayaklanma çıkarmıştır (ATASE Arşivi, K.: 3650, D.: 216, F.: 217). Bu ayaklanmayı bastırmak için Irak Süvari Tugay Kumandanı Yarbay Akif Bey görevlendirmiştir (ATASE Arşivi, K.: 3650, D.: 216, F.: 1-7).

Harekât sırasında isyancı Arapların sığındıkları yerler Yarbay Akif Bey'in emrine verilen tayyare tarafından bombalanmıştır. Neticede birliğin emrine verilen tayyarenin desteği ile isyan bastırılmıştır (ATASE Arşivi, K.: 3650, D.: 219, F.: 2; 2-52).

Kasım 1916'da İtilaf birlikleri Irak Cephesi'nde hava hâkimiyetini eline geçirmiştir. 1 Kasım 1916 gecesi Türk hava meydanına İngiliz tayyarelerince bir harekât düzenlemiştir. Bu taarruz sırasında, tayyarelerden biri hafif hasara uğrarken Albatros B.I. tipi tayyare ise ciddi hasar gördüğünden kal edilmektedir (Kansu vd., 2006: 269). 24 Kasım 1916'da Alman Tayyareciler Astsubay Fox ve Astsubay Strieckfuss Nasiriye üzerinde silahlı keşif uçuşu yapmıştır. Bu görev sırasında bölgedeki İngiliz yer hedeflerine toplam 100 kilogram bomba atılmıştır. Ayrıca, Nasiriye Hava Meydanı'nda 3 İngiliz tayyaresinin bulunduğu tespit edilmiştir. 26 Kasım 1916'da ise Osmanlı tayyarecileri İngiliz cephe hattına iki sorti yapmıştır. (Kurter, 2009: 400).

4 Aralık 1916'da Tayyareci Fox, Tayyareci Hüsnü ve Mitat Bey tarafından üç tayyareyle İngiliz mevzileri üzerinde bir keşif yapılmıştır. Bu görev sırasında İngiliz hedeflerine iki yüz kilogram bomba atılmıştır (Kansu vd., 2006: 270). İngiliz tayyareleri de karşılık olarak Kut civarındaki Osmanlı ordugâhını bombalamıştır. İngiliz hava filosunun yaptığı bu bombardıman sonucunda 12 er şehit olmuştur.

II. Tayyare Bölüğü tarafından 10 Aralık 1916'da yapılan keşifte; Şeyh Said'de bulunan İngiliz kuvvetlerinin Makasis'e kaydırıldığı saptanmıştır. Tayyareler dönüş yolundayken İngiliz tayyarelerinin saldırısına uğramıştır. Bu saldırı üzerine Osmanlı hava gücüne ait Albatros tayyaresi, iki İngiliz tayyaresiyle hava muharebesine girmiştir. Yapılan hava muharebesi sonucu Osmanlı tayyaresi İngiliz tayyarelerinden birini etkisiz hale getirmiştir. Ancak muharebede Osmanlı tayyaresine birkaç mermi isabet etmesi sonucunda tayyareci Kadri Bey yaralanmıştır. Tayyareci Hüsnü Bey'in hava muharebesine dahil olması üzerine yalnız kalan İngiliz tayyareci bir süre sonra muharebeyi kesip bölgeden uzaklaşmıştır (Kurter, 2009: 402).

13 Aralık 1916'da İngiliz topçusunun Felahiye mevzilerini bombalaması ile İngiliz taarruzu başlamıştır. İngiliz tayyarelerinin de yoğun bir hava desteği verdiği taarruzda, Dicle nehri üzerindeki iki köprü İngiliz tayyareleri tarafından bombalanmıştır. Taarruz sırasında bir İngiliz tayyaresi piyade ateşiyle düşürülmüştür (Kapucu, 2019: 317).

14 Aralık 1916'da Tayyareci Astsubay Fox Beyti İsa'nın doğusu ile Kutulamare civarında keşif

uçuşu yapmıştır. 15 Aralık 1916'da Tayyareci Hüsnü Bey'le rasıtı Teğmen Bach keşfe çıkmıştır. Bu uçuşta, İngiliz tayyaresi önleme yapmak istemişse de başarılı olamamıştır. Osmanlı mevzileri üzerinde uçan bir İngiliz tayyaresi, piyade ateşiyle düşürülmüştür (Kansu vd., 2006: 270-271). 17 Aralık 1916'da Osmanlı birliklerinin açtığı piyade ateşiyle bir İngiliz tayyaresi ele geçirilmiştir. 18-19 Aralık 1916'da keşif uçuşları devam etmiştir. (ATASE Arşivi, K.: 1452, D.: 297, F.: 50-1).

20 Aralık 1916'da AK11 ve AK27 numaralı Albatros tayyareleri ile silahlı hava keşfine çıkmıştır. Uçuş esnasında karşılaşılan dört İngiliz tayyaresi ile hava muharebesine girilmiştir. Muharebede iki İngiliz tayyaresi kendi cephe hattı üzerine indirilirken bir Osmanlı tayyaresi de kendi cephe hattına zorunlu iniş yapmıştır (Kansu vd., 2006: 270-271).

23-25 Aralık 1916'da Fokker tayyaresi devriye uçuşu yapmıştır. 29 Aralık 1916'da keşif yapan Osmanlı Albatros tayyaresi 3 İngiliz tayyaresinin saldırısına uğramıştır. Yapılan hava muharebesinde; Osmanlı tayyaresi, İngiliz tayyarelerinden birine mecburî iniş yaptırmıştır. Diğer İngiliz tayyareleri bölgeden uzaklaşmıştır (Kansu vd., 2006: 271). 30 Aralık 1916'da Kut bölgesinde bulunan Osmanlı topçularının ateşi ile bir İngiliz tayyaresi düşürülmüştür (ATASE Arşivi, K.: 1452, D.: 297, F.: 50-1; 50-4.).

1916 yılı boyunca yapılan hava harekâtları sırasında yedisi hava muharebeleri sonucunda toplam 14 İngiliz tayyaresi düşürülmüştür. Cephenin yıl boyunca en muharip tayyarecisi, 5 İngiliz tayyaresini düşüren Alman Tayyareci Yüzbaşı Schüz olmuştur (Keyüsk, 2012: 246).

1917 başında, Tayyare Kıtaat Kumandanlığı Musul'da olmak üzere II. Tayyare Bölüğü XVIII. Kolordu emrinde; XIII. Tayyare Bölüğü XIII. Kolordu emrinde konuşlanmıştır. Aynı dönemde II. Tayyare Bölüğü'nde; 4 Albatros keşif tayyaresi ile 3 Fokker av tayyaresinin faaliyetleri ile ön plana çıkmıştır.

İngiliz hava birlikleri, Dicle bölgesine konuşlanmıştır. Bölgede, 30'uncu Tayyare Bölüğü ile Kraliyet Deniz Tayyare Bölüğü faaliyet göstermiştir. Hazırlıklarını bitiren İngilizler 1917 Ocak ayından itibaren ileri harekâta başlamıştır. İngilizlerin ileri harekâtını hava keşifleriyle takip eden Osmanlı havacıları 1-2 Ocak 1917'de Garraf dolaylarında üç İngiliz tümeni ile bir topçu birliği tespit etmiştir. Hava keşiflerine sonraki günlerde de devam edilmiştir (Göymen, 1969: 162-163).

6 Ocak 1917'de, iki sorti keşif yapılmıştır. Gece yapılan ikinci sortide, batı yönünde ilerleyen üç İngiliz süvari bölüğü görülmüştür. Ayrıca, yol kavşağının ilerisinde bulunan İngiliz topçusu,

Osmanlı mevzilerine ateş açmıştır. Aynı tayyareyle 7 Ocak 1917'de İmam Mansur ve Sin dolaylarına keşfe çıkmıştır. Bu uçuşta, Sin'in batısında 6, İmam Mansur'da 4 piyade taburu tespit edilmiştir. 8 Ocak 1917'de Osmanlı topçularına ateş tanzimi yaptırmak amacıyla iki Albatros tayyaresi keşif yapmıştır. Yapılan keşifte; İtilaf güçlerinin istihkâm faaliyetlerinin İmam Muhammed'e kadar ilerlediği, bunun yanında bölgede çok şiddetli topçu atışlarının olduğu görülmüştür (Keyüsk, 2012: 128).

11 Ocak 1917'de, ikişer tayyarenin katıldığı iki ayrı keşif uçuşu yapılmıştır. Yapılan uçuşlarda; Felahiye ve Sabis'te bulunan birliklerin takviye edildiği tespit edilmiştir. Hava keşfi yapılırken ilk uçuş sırasında; iki Osmanlı Fokker tayyaresi İngiliz av tayyareleriyle hava muharebesine girmiştir. Muharebede, AK11 numaralı Albatros tayyaresinin motoruna mermi isabet etmiş ve kendi hatları gerisine inmiştir. Aynı gün, Kut'da bir İngiliz Bristol Scout av tayyaresi ele geçirilmiştir. Aynı tip bir diğer tayyare de topçu ateşi sonucunda kendi hatlarının gerisine düşürülmüştür (Kansu vd., 2006: 344).

12 Ocak 1917'de İngilizler, Garraf'ta büyük bir taarruz başlatmıştır. Saldırının ardından, II. Tayyare Bölüğü AK5 numaralı Albatros tayyaresi ile keşfe çıkmıştır. Bu keşif sırasında, İngiliz topçularının etkisiz ateşine maruz kalmıştır. Keşfin devamında Ebter'de bulunan İngiliz hedefleri bombalanmıştır (Moberly, 1928: 103).

İngilizler 13-15 Ocak 1917 tarihlerinde de bombardımana devam etmiştir (Ölçen, 1992: 133). Aynı tarihlerde II. Tayyare Bölüğü de AK5 ve AK7 numaralı Albatros tayyareleriyle Garraf Kanalı üzerinde uçarak cephe gerisinin fotoğrafı çekilmiştir. Bu keşifte, koruma görevi yapan Fokker av tayyaresi, Bristol Scout av tayyaresi ile hava muharebesine girmiştir. Muharebede İngiliz tayyaresine üstünlük sağlanmış ve tayyare kendi hatları gerisine inmiştir. Osmanlı cephe hattında dolaşan iki İngiliz tayyaresi Fokker av tayyaresi tarafından bölgeden uzaklaştırılmıştır (Kurter, 2009: 34).

18 Ocak 1917'de 3 İngiliz tayyaresi, bir Osmanlı tayyaresi ile hava muharebesine girmiştir. Muharebe sırasında Rasit Niemayer başından vurularak hayatını kaybetmiştir. Tayyareci hafif yaralı olmasına rağmen tayyareyi sağlam bir şekilde hava meydanına getirmiştir (Göymen, 1969: 163). Yüzbaşı Niemayer'in ölümü ile boşalan II. Tayyare Bölüğü Kumandanlığına, Rasit Üsteğmen Schadul getirilmiştir (Fırat ve Balkış, 1979: 108).

23 Ocak 1917'de yapılan uçuşta; Alman Tayyareci Astsubay Bop, Osmanlı tayyarelerine

saldıran üç İngiliz tayyaresi ile 20 dakika süren hava muharebesine girmiştir. Bu muharebede Tayyareci Bop, iki kişilik B.E.2c İngiliz tayyaresini mecburî inişe zorlamış, açtığı ateşle diğer tayyarenin benzin deposunu delerek mecburi iniş yaptırmıştır. Üçüncü tayyare ise muharebeyi keserek bölgeden uzaklaşmıştır (Kurter, 2009: 35). 24 Ocak 1917’de Kut’ta bir İngiliz tayyaresi ele geçirilmiştir. Aynı gün yapılan keşifte, İngiliz mevzilerinin hava fotoğrafları alınmıştır (Kansu vd., 2006: 333).

İngilizler 25-26 Ocak 1917’de cephe hattına takviye birlikler getirmiştir. II. Tayyare Bölüğüne ait Albatros tayyaresiyle bir İngiliz Bristol Scout tayyaresi hava muharebesine girmiştir. Makineli tüfeği tutukluk yapan Osmanlı tayyaresi muharebeyi yarım bırakarak bölgeden uzaklaşmıştır. 26 ve 27 Ocak 1917’de yapılan uçuşlarda, Osmanlı keşif tayyarelerine koruma görevi yapan, Alman Tayyareci Astsubay Bop’un kullandığı Fokker av tayyaresi, saldırı girişiminde bulunan bir İngiliz tayyaresini bölgeden uzaklaştırmıştır. 28 Ocak 1917’de Kut bölgesinde yapılan hava muharebesinde bir İngiliz tayyaresi ele geçirilmiştir (ATASE Arşivi, K.: 1452, D.: 297, F.: 50-1; 50-4).

VI. Ordu Kumandanlığı, Garraf Muharebeleri’nden sonra birliklerini güvenli bölgeye çekme kararı almıştır. 10 Şubat 1917’de çıkarılan emirle, II. Tayyare Bölüğünün Nehrülkelek Kanalı’nın Dicle nehri ile birleştiği bölgeye nakledilmesi kararlaştırılmıştır (Kurter, 2009: 36). Osmanlı kuvvetleri 24 Şubat 1917’de Aziziye’ye kadar çekilmiştir. Bu muharebelerde İngiliz tayyareleri alçak irtifadan uçarak Osmanlı mevzilerine taarruz etmiştir (Göymen, 1969: 167). Aynı dönemde İngilizler, 14 tayyaresini tayyare topçu ateşinin tanzimi için görevlendirmiştir. Osmanlı kuvvetleri İngiliz taarruzu sonrasında geri çekilmiştir (Lambert, 2003: 78-79).

26 Şubat 1917 sabahı saat 07.00’de, II. Tayyare Bölüğüne ait bir tayyare keşif uçuşuna gönderilmiştir. Sivridevre bölgesinde konuşlu bulunan Osmanlı mevzilerinin sol kanadı karşısında iki İngiliz piyade tümeninin olduğu yapılan hava keşfinde tespit edilmiştir (Kurter, 2009: 36). Aynı gün havadan yapılan keşifler sonucunda İngilizlerin cepheye takviye kuvvetler getirmekte olduğu görülmüştür (Göymen, 1969: 166). 28 Şubat 1917’de Osmanlı birlikleri üzerinde keşif yapan bir İngiliz tayyaresi topçu ateşiyle düşürülmüştür (Kansu vd., 2006: 344).

1 Mart 1917’de Kazimiye’ye gelen II. Tayyare Bölüğü bu tarihte ilk hava keşfini yapmıştır. Yapılan keşifte, İngiliz süvari birliklerinin Aziziye’ye yaklaştığı görülmüştür. 2 Mart 1917’de Aziziye’ye giren İngilizlerin 3 Mart 1917 tarihinde Aziziye’nin batısına geçtiği hava keşifleri ile tespit edilmiştir.

Aynı gün, Osmanlı tayyarecilerinden Astsubay Bop İngiliz tayyaresiyle hava muharebesine girmiştir. Hava muharebesi sırasında, Tayyareci Bop başından vurularak hayatını kaybetmiştir. (Kurter, 2009: 38).

4 Mart 1917’de yapılan keşifte, İngilizlerin Aziziye’ye 14 tayyare getirdiği görülmüştür (Keyüsk, 2012: 43). 7 Mart 1917’de bir Albatros tayyaresi keşif uçuşuna çıkmıştır. Yaptığı keşifte; bir süvari alayı ile üç İngiliz piyade taburunun Kuseybe’de olduğu görülmüştür. Dicle nehrinde ise üç gambot tespit edilmiştir. Bu sırada Beled demiryolu köprüsünü havaya uçurmak isteyen bir İngiliz tayyaresi, Osmanlı jandarmasının müdahalesi sonucu olay yerinden uzaklaştırılmıştır (Göymen, 1969: 167). 8 Mart 1917’de, yapılan keşifte; İngiliz istihkâm birliklerinin Dicle nehri üzerine kurmakta oldukları köprünün bitirilmiş olduğu tespit edilmiştir. 9 Mart 1917 sabahı yapılan keşif uçuşunda, Diyale nehrinin sağ kıyısında 2-3 İngiliz süvari alayı tespit edilmiştir (Keyüsk, 2012: 214).

İngilizlerin yaptığı taarruz sonucunda kara birliklerinin geri çekilişine paralel olarak Hava birlikleri de daha geri mevzilerdeki meydanlarda konuşlanmıştır. Bu süreçte yapılan keşiflerle, İngiliz kuvvetlerinin mevki ve miktarı ordu kumandanlığına iletilerek Osmanlı kuvvetlerinin esir düşmesi engellenmiştir (Göymen, 1969: 167). Kazımiye istasyonunda üç Albatros ile bir Fokker av tayyaresi düşmanın eline geçmemesi için tahrip edilmiştir (Kansu vd., 2006: 335-336).

11 Mart 1917’de Osmanlı birliklerinin geri çekilmesi üzerine hiçbir direnişle karşılaşmayan Kraliyet Hava birlikleri Bağdat Hava Meydanını ele geçirmiştir. (Türkmen, 2014: 430). Bağdat şehrini ele geçiren İngilizler, tayyarelerinden bir kısmını Azamiye Hava Meydanı’na getirmiştir. Buradan yapılan keşif uçuşları ile XVIII. Kolordunun kuzeye doğru geri çekildiği tespit edilmiştir. (Keyüsk, 2012: 216). 19 Mart 1917 sabahı II. Tayyare Bölüğü tarafından yapılan keşifte; Dicle nehrin sağ yakasında, İtilaf kuvvetlerine ait bir süvari alayı ile 8 piyade taburu görülmüştür. Ayrıca, Taciye ve Müşahede istasyonları arasında açık ordugâhlar, Kazımiye ve Azamiye’de bir tümenlik ordugâh tespit edilmiştir. Cedide’nin kuzeyinde, bir süvari alayı ve altı piyade taburu görülmüştür. Bir piyade tümeninin ise Bakube yönünde yürüyüş halinde olduğu tespit edilmiştir (Kurter, 2009: 45).

Hanekin’de bulunan XIII. Tayyare Bölüğünün elinde tayyare kalmamıştır. Bu yüzden XIII. Kolordu Kumandanı, bağlı bulunduğu VI. Ordu Kumandanından emrine tayyare verilmesini istemiştir. II. Tayyare Bölüğünün elinde sadece bir keşif ve bir av tayyaresi kalmıştır. VI. Ordu Kumandanlığı tarafından, XIII. Kolordunun kritik durumu gözetilerek II. Tayyare Bölüğüne ait bir

Albatros keşif tayyaresi bu kolorduya gönderilmiştir. Ayrıca, Hanekin’de bu tayyare için hava meydanı ile hangar inşa edilmesi emredilmiştir. (Göymen, 1969: 169).

23 Mart 1917’de, İngilizler Şehriban’a girmiştir. Aynı gün II. Tayyare Bölüğüne ait bir Albatros tayyaresi Hanekin’e intikal etmiştir (Göymen, 1969: 170). Tayyarenin gelişi ile XIII. Tayyare Bölüğü de görev icra edebilecek duruma gelmiştir. 24 Mart 1917’de, Alman Tayyareci Astsubay Konrad ile rasıtı Üsteğmen Ahmet Nüzhet Bey Albatros tayyaresi ile keşfe çıkmıştır. Uçuş sırasında; İngilizlerin, Behruz Kanalı üzerinde bir köprü inşası ve Şehriban-Kızılrebat yolu üzerinde 11 piyade taburu ile süvari birlikleri olduğu görülmüştür.

İngilizler 25 Mart 1917’de Cebeli Hamrin mevziine taarruza başlamıştır. Burada kuvvetli bir Osmanlı direnişi ile karşılaşmıştır. Öğleden sonra Osmanlı birlikleri karşı taarruza geçerek İngilizleri Behruz Kanalı’nın gerisine atmıştır. Bu sırada, kendisine verilen görev uyarınca yürüyüşe geçmiş olan 14’üncü Tümen, Deli Abbas’ın güney batısında İngilizlerle temasa girmiştir. Neticede muharebelerde İngiliz kuvvetleri güneye çekilmiştir.

25 Mart 1917’de Albatros tayyaresinin yaptığı keşif uçuşunda; Sindiye-Hannehrivan hattı önünde 3 topçu bataryası, 6 süvari bölüğü ile 2 piyade tugayı tespit edilmiştir. Ayrıca Kasrın’dan Hannehrivan istikametine doğru yürüyüş halinde olan üç süvari alayı ile bir piyade taburu olduğu görülmüştür (Keyüsk, 2012: 220).

28 Mart 1917’de Tayyareci Astsubay Konrad ile rasıtı Üsteğmen Schadul hava keşfine çıkmıştır. Yaptıkları uçuşta; Cebeli Hamrin hattı karşısında birkaç ağır top bataryası, 10 batarya sahra topu ile 18 piyade taburu tespit edilmiştir. Bakube’nin kuzeybatısında iki süvari bölüğü ile dört piyade taburu, Bakube-Sindiye arasında; bir piyade taburu, Hannehrivan-Cedide-Sindiye savunma hattı önünde ise üç süvari bölüğü ve 16 piyade taburu görülmüştür. Yapılan keşif sonucunda; İngiliz kuvvetlerinin büyük kısmının Cebeli Hamrin ve Sindiye-Hannehrivan önünde olduğu anlaşılmıştır (Kurter, 2009: 48).

29 Mart 1917’de İngilizler Sindiye istikametinden taarruza başlamıştır. İngilizlerin taarruzu üzerine yapılan hava keşfinde; Sindiye kasabasında 4 top bataryası ile 6 piyade taburundan oluşan bir kuvvetin bulunduğu anlaşılmıştır. Bu uçuşta; 2 süvari alayının da Osmanlı mevzilerinin sol kanadına doğru ilerlediği görülmüştür. Cedide ve Tikana civarında da bir piyade taburu ile bir süvari alayı tespit edilmiştir (Göymen, 1969: 171).

3 Nisan 1917’de İngiliz topçu ateşi sonucunda mermi isabet eden Osmanlı Albatros tayyaresi, İngiliz sınırına inmiştir. Tayyareci ve rasit tayyareyi yakmış ve mitralyözü almıştır. Alman Tayyareci Yüzbaşı Schüz, Halberstadt tayyaresi ile Sömeği semalarında Bristol tipi bir İngiliz tayyaresini düşürmüştür (ATASE Arşivi, K.: 1425, D.: 167A, F.: 1a). Aynı gün VI. Ordu Tayyare Birlikleri Kumandanı olan Yüzbaşı von Auclock, Musul bölgesinde motoru arızalanan tayyaresinin düşmesi sonucu hayatını kaybetmiştir (Çalhan, 2002: 64). Auclock’un tayyaresinin düşmesi sonucunda VI. Ordu’nun emrinde sadece bir tayyare kalmıştır. İngilizlerin elinde 20 tayyare bulunmaktadır. 15 Nisan 1917’de İstablât mevkiine yapılan düşman taarruzu püskürtülmüş, bu taarruzu destekleyen bir İngiliz tayyaresi Tayyareci Schüz tarafından düşürülmüştür (ATASE Arşivi, K.: 1425, D.: 167A, F.: 1a).

20 Nisan 1917 akşamı düşmanın İstablât mevzii üzerinden bir süvari ve dört piyade tugayı ile taarruz hazırlığında olduğu yapılan hava keşfi sayesinde tespit edilmiştir. Taarruz sonucu 21 Nisan 1917’de İstablât mevziinin bir kısmı İngilizlerin eline geçmiştir. Çarpışmalardan sonra hava birliklerinin desteğiyle İngilizler Samarra’ya kadar ilerlerken bölgedeki VIII. Türk Kolordusu ile II. Tayyare Bölüğü de Tikrit’e çekilmiştir. (Göymen, 1969: 175). 27 Nisan 1917’de bir İngiliz tayyaresi Alman Tayyareci Yüzbaşı Schüz tarafından Osmanlı hatları gerisine indirilmiştir. (Vakayi-i Terakkiyat-ı Havaiye Dergisi, 1917: 2).

İstablât Muharebesi’nin ardından 10 Mayıs 1917’de yapılan tayyare keşfi sonucunda elde edilen bilgiler değerlendirildikten sonra Osmanlı birliklerinin Samarra istikâmetinde yürüyüşe devam etmesine karar verilmiştir (ATASE Arşivi, K.: 3652, D.: 230, F.: 6-6). 23 Mayıs 1917 akşamı Tikrit’teki II. Tayyare Bölüğüne ait bir Albatros tayyaresi keşif yapmıştır. Bu uçuşta; İngilizler ait Elaşık’ta beş batarya top, dört süvari alayı ve üç piyade taburundan oluşan bir kuvvet ile Dicle nehrinin sol tarafında bir piyade taburu görülmüştür. Samarra’daki tren istasyonunun lojistik destek merkezi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. (ATASE Arşivi, K.: 3625, D.: 112, F.: 1).

26 Mayıs 1917’de Osmanlı tayyareleri tarafından Diyale nehri, Kifri-Hanekin, Kasrışirin-Meydan, Seyit Hüseyin’e giden yol üzerinde İngiliz birliklerinin durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu uçuşta; Maver’a’nın kuzeyinde İngiliz kuvvetlerinin olduğu, aynı bölgenin yakınlarında bir piyade ve iki süvari bölüğü, Ömerağa’da iki piyade ve iki süvari bölüğü, Deliağa’da bir süvari bölüğü ile Eminağa ve Çamur civarında İngiliz karargahları görülmüştür (ATASE Arşivi, K.: 3625, D.: 112, F.: 2). Bu hava keşfi, İngilizlerin cephe hattındaki faaliyetlerinin son zamanlarda azaldığını ortaya çıkarmıştır

(ATASE Arşivi, K.: 3652, D.: 230, F.: 2-20). Hanekin ve Kasrışirin civarında yapılan hava keşfinde, Kasrışirin bölgesinde, bir piyade alayı ile bir süvari alayı görülmüştür. Hanekin'in batısında iki piyade bölüğüne rastlanmıştır (ATASE Arşivi, K.: 3625, D.: 112, F.: 2a). VI. Ordu Kumandanlığı, 13 ve 28 Mayıs 1917 tarihlerinde üç Albatros tayyaresi ile XIII. Kolordu birliklerini takviye etmiştir. Tayyare bölüklerinin yaptıkları keşif faaliyetlerinde, XIII. Kolordu karşısındaki Rus birliklerinin çekildiği, XVIII. Kolordu cephesinde ise İngilizlerin İstablat'taki Osmanlı savunma mevzilerinin karşısına yığınak yaptığı tespit edilmiştir (Göymen, 1969: 177). 13 Ağustos 1917'de İngiliz hava birliklerine takviye olarak 63'üncü Hava Filosu ile tayyare yedek malzemesi Basra'ya gelmiştir (Lambert, 2003: 81-82). Aynı dönemde bölgedeki Osmanlı hava birliklerinin yedek malzeme sıkıntısı çektiği belirtilmiştir (Keyüsk, 2012: 155).

İngiliz kuvvetleri 29 Eylül 1917'de Ramadi'yi ele geçirdikten sonra Bağdat'ın kuzey batısına yönelmiştir. İngiliz harekâtı sebebiyle 18-20 Ekim 1917 tarihlerinde Osmanlı ordusu, Kızılrebat'ın gerisine çekilmiştir. Bu harekât sırasında İngiliz hava birlikleri, çekilen Osmanlı birliklerini havadan bombalamıştır (Lambert, 2003: 83).

Kasım 1917'de İngilizlerin saldırıları nedeniyle II. Tayyare Bölüğü, Telahmar Ovası'na çekilmiştir. Fırat cephesindeki hava keşifleri, Telahmar'da bulunan II. Tayyare Bölüğünün cephe hattına uzak olmasından dolayı XIII. Tayyare Bölüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu durum Fırat nehri civarında bir tayyare istasyonu kurulması fikrini gündeme getirmiştir. Irak Cephesi'nde Tayyare Kıtaat Kumandanlığınca, 1-27 Kasım 1917 arasında İngiliz birliklerine karşı, 52 uçuş yapılarak 210 bomba atılmıştır (ATASE Arşivi, K.: 3627, D.:117, F.: 3-1).

1918 yılına girildiğinde karşılıklı hava faaliyeti yoğun olarak devam etmiştir. (Göymen, 1969: 230). 21 Ocak'ta taraflar birer tayyare düşürürken 11 tayyareden oluşan bir İngiliz hava filosu Kifri'deki tayyare hangarına taarruz etmiştir (Keyüsk, 2012: 161-162). 31 Ocak 1918'de üç İngiliz tayyaresi ile girdiği hava muharebesinde bir İngiliz tayyaresini düşüren Osmanlı tayyaresi aldığı isabetlerden dolayı İngiliz cephe gerisine mecburi iniş yapmıştır (Kurter, 2009: 48).

8 Şubat 1918'de bir İngiliz filosu Kifri'deki hava meydanına sekizli koldan taarruz etmiştir. Bu taarruz üzerine hemen havalanan Alman Tayyareci Kigosch, İngiliz tayyarelerine karşı başarılı bir hava savunma görevi yapmış ve tayyareleri püskürtmeyi başarmıştır. 27 Şubat 1918'de Alman Tayyareci Jacop, İngiliz ordugâh ve hava meydanı bombalamıştır. Taarruza geçen İngiliz birlikleri 9

Mart 1918’de Hit’i, 10 Mart 1918’de ise Salihye’yi işgal etmiştir. 22 Mart 1918’de Tayyareci Cemal Bey ve Rasit Basri Bey, Fırat nehri civarında yaptıkları bir keşif esnasında rastladıkları bir İngiliz tayyaresini düşürmüştür. 25 Mart 1918’de Fırat grubu bir İngiliz tayyaresi düşürülmüştür. Düşen tayyareden esir alınan subaylardan birinin Irak’taki İngiliz Hava Kuvvetleri Kumandanı olduğu anlaşılmıştır (Keyüsk, 2012: 46).

27 Nisan 1918 sabahı başlayan İngiliz taarruzu tayyarelerin desteklemesiyle başarıya ulaşmıştır. 29 Nisan 1918’de Tuzhurmatu işgal edilmiş ve XIII. Kolordu Kerkük’e çekilmek zorunda kalmıştır (Göymen, 1969: s.233). 2 Mayıs 1918’de Tozhurmatu’da bir İngiliz tayyaresi düşürülmüştür. 6 Mayıs 1918 günü Kerkük dolaylarında yapılan keşifte; İngiliz birliklerinin Kerkük yakınlarında bulunduğu öğrenilmiş, bu yüzden XIII. Kolordu’nun Altınköprü’ye çekilmesine karar verilmiştir. Aynı gün, Üsteğmen Dickhof yaptığı silahlı keşif sırasında motor arızası sebebiyle El Hamra’ya mecburi iniş yapmıştır. Tayyareci tayyarenin İngilizler’in eline geçmemesi için yakmıştır (ATASE Arşivi, K.: 1451, D.: 32, F.: 4).

İngilizler 7 Mayıs 1918’de Kerkük’e girmiştir. XIII. Kolordu Küçük Zap’ın gerisine çekilmiştir. Bu durumda Tuzhurmatu’da bulunan tayyare istinat noktası Erbil’e nakledilmiştir. Osmanlı birlikleri geri çekilirken Osmanlı tayyarecileri, 3, 15 ve 21 Mayıs 1918’de birer İngiliz tayyaresini düşürmüştür (Vakayi-i Terakkiyat-ı Havaiye Dergisi, 1918: 1; ATASE Arşivi, K.: 3662, D.: 273, F.: 4-7). 21 Ekim 1918 tarihi itibarıyla Dakok ve Kuruçay ile Ayn Nahile, Ayn Halit ve Kerkük civarında harp tayyaresiyle keşif yapılacağı bildirilmiştir (ATASE Arşivi, K.: 3643, D.: 180, F.: 56-4). Mondros Mütarekesi’nin imzalanması üzerine, II. ve XIII. Tayyare Bölüklerinin kalan tayyare ve malzemeleri Diyarbakır’a intikal etmiştir. Böylece bu bölgedeki muharebeler sona ermiştir (Kansu vd., 2006: 412-415).

Sonuç

Irak Cephesi, İngilizlerin Basra Körfezine asker çıkarması ile yayılcı siyasetlerinin bir eseri olarak açılmıştır. Cephe muharebelerinin başında iki tarafta bölgede tayyare kullanmazken, savaşın seyri içerisinde önce İtilaf unsurları ardından da Osmanlı kuvvetleri hava birlikleri oluşturarak cepheye etkili olmaya çalışmıştır. Bölgedeki İngiliz kuvvetlerinin sayısal çoğunluğu, buna karşılık Osmanlı kuvvetlerinin hem nicel hem de nitel eksiklikleri başarısızlığı beraberinde getirmiştir.

Osmanlı kuvvetleri Kutulamare’de başarılı olsa da savaşın devamının da yaşanan lojistik ve ikmal problemleri nedeniyle Irak’ın kuzeyine kadar çekilmek zorunda kalmıştır. Hava birlikleri de kara unsurlarına paralel olarak geri çekilmiştir. Neticede hava görevleri yokluklara rağmen cansiperane bir şekilde yapılmaya çalışılmış, harekâtın yönlendirilmesinde hava keşif ve gözetlemelerinden azami faydalar sağlanmıştır. Mondros Mütarekesi’nin imzalanması ile bölgedeki muharebeler sona ermiştir.

Osmanlı cephe muharebeleri değerlendirildiğinde, uzak cephelerde ordunun ihtiyaçlarının tam anlamıyla karşılanamaması harekâtın sürdürülebilir ve sürekliliğini sağlamada birçok problemi beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Irak Cephesi’nde harekâtın başarısının, bölgedeki menzil teşkilatları ile ulaşım ağının kurulmasına bağlı olduğu görülmüştür. Osmanlı cephelerindeki gelişmeler bakıldığında bir ordunun başarısının lojistik eksikliklerin giderilmesi ile doğru orantılı olduğu bir kez daha anlaşılmıştır.

KAYNAKLAR

Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (DH.EUM)

Dâhiliye Şifre Kalemi (DH.ŞFR)

Hariciye Siyasi (HR.SYS)

İradeler Meclis-i Mahsus (İ.MMS)

Hariciye Nezareti Mütenevvia (HR.MTV)

Bâbiâli Evrak Odası (BEO)

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE)

Birinci Dünya Harbi (BDH)

Not. Kullanılan belge numaraları dipnotlarda verilmiştir.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akgül, S. (2001) Musul Sorunu ve Nasturi İsyanı. Ankara: Berikan Elektronik Basım Yayım.

Bayur, Y. H. (1991). Türk İnkılap Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çalhan, Ö. (2002). Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Irak-İran Cephesi 1914-1918.

Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Duman, S. (2010). II. Meşrutiyet’ten İngiliz Mandaterliğine Irak. Ankara: Berikan Yayınları.

Dumlupınar, S. (2016). Kütulamâre Hücüm ve Muhasarası Bir Osmanlı Subayının Hatıratı Binbaşı Mehmed Emin Bey, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Erickson, E.J. (2009). I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu, Çanakkale, Kutü'l-Ammare ve Filistin Cephesi, Çev.: Kerim Bağrıaçık, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Fırat, N. ve Balkış, B. (1979). Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Irak-İran Cephesi 1914-1918, c.III-1. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Flanagan, B. Erich Serno'nun Hatıratı, Büyük Harp'te Osmanlı Hava Kuvvetlerinin Tarihi, Ankara: Hava Basımevi.

Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı (1972). Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Göymen, İ. (1969). Birinci Dünya Harbi Türk Hava Harekâtı, c.9, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

İnan, G. (2005). Kuruluşundan Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonuna Kadar Türk Havacılığı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kansu Y., Sermet Ş., Yılmaz Ö., (2006). Havacılık Tarihinde Türkler 1, Ankara: Hava Kuvvetleri Komutanlığı Hava Basımevi ve Neşriyat Müdürlüğü.

Kapucu, D. ve Korkmaz, E. (2020). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Askeri Hava Seyahatleri (1909-1939), Ankara: Karakum Yayınevi.

Kapucu, D. (2019). Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'nde Hava Harp Gücü ve Faaliyetleri (1914-1918), Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Kapucu, D. (2019). "Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Ordusunda Hava Gücü", M5 Ulusal Güvenlik, Savunma ve Strateji Dergisi, S.44, 72-79.

Karal, E. Z. (1996). Osmanlı Tarihi, c.IX, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Keyüsk M. (2012). Türk Havacılık Tarihi (1912-1923), Ankara: Hava Basımevi.

Korkmaz, E. ve Kurt, D. (2021). "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nda Görev Yapan Alman Pilot Erich Serno'nun Çanakkale Muharebeleri'ndeki Rolü". Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 102-126.

Kurt, D., Korkmaz, E. (2018). "Yeni Arşiv Belgeleri Işığında Türk Askerî Havacılığının

Doğuşu (1911-1912)”, Savunma Bilimleri Dergisi. 17, 207-251.

Kurt, D., Korkmaz, E. (2020). “Birinci Dünya Savaşı Irak Cephesi’nde Karşıt Güçlerin Havacılık Faaliyetlerinin Analizi”. Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi. 18, 31-70.

Kurt, D., Korkmaz, E. (2019). Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri Tarihi 1911-1922), c.I, Ankara: Hava Basımevi.

Kurter, A. (2009). Türk Hava Kuvvetleri Tarihi, Ankara: Hava Basımevi.

Kut, H. (2003). İttihat ve Terakki’den Cumhuriyet’e Bitmeyen Savaş, Yayına Hazırlayan: Taylan Sorgun, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Küçükvatan, M. (2013). “İngiliz Basınında Osmanlı’nın Kutül Ammare Zaferi”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi. c.XIII/26, Bahar Sayısı, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Lambert, P.J. (2003). The Forgotten Air War: Airpower In The Mesopotamian Campaign, Kansas: A thesis Master Of Military Art And Science, KaFort Leavenworth,

Mayakuşu S. (1932). Golç Paşa’nın Hatıratı, İstanbul’da (1914-1915); Irak ve İran’da (1915-1916), İstanbul: Askerî Matbaa.

Moberly, F. J. (1928). Irak Seferi 1914-1918, Çev.: Binbaşı Cemal, İstanbul: Askerî Matbaası.

Mühlman, C. (1940). Das Deutsche-Türkische Waffenbündnis Im Weltkrieg (Dünya Harbi’nde Türk-Alman Silahlı İttifakı), Leipzig: Koehler-Amelong Yayınevi.

Ölçen, Y. (1992). Birinci Dünya Harbi Irak Cephesi Kutül Amare Muhabereleleri 29 Nisan 1915-16 Şubat 1917, Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara: Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Paşa A. İ. (1992). Feryadım. İstanbul: Nehir Yayınları.

Pomiankowski, Joseph, Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküşü 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı, (Ter.: Kemal Turan), Kayhan Yayınları, İstanbul, 19901.

Sabis, A.İ. (1951). Harp Hatıralarım, c.2, Ankara: Güneş Matbaası.

Sanders, L.V. (2006). Türkiye’de Beş Sene, Çeviren: Osmanlı Genelkurmayı Askerî Tarih Encümeni Tercüme Heyeti, Yayına Hazırlayan: Mustafa Albayrak, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Saygı, T. (2011). İngiliz Generali Townshend ve Türkler, İstanbul: Paraf Yayınları.

Toker, H. ve Bal, N. (2004). Balkan Savaşı’na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri, Ankara:

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2021 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2021–1
Yıl/Year: 4, Cilt/Volume: 1, Sayı/İssue: 2 (September 2021)

Genelkurmay Basımevi.

Townshend, C. V. (2007), Irak Seferi ve Esaret, Çeviren: Tarihi Askerî Osmanî Encümeni, Sadeleştiren: Recep Ahıskalı, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Türkman, S. (2017). “Birinci Dünya Savaşı’nda Irak Cephesi”, Ortadoğu’ya Bakış, Editörler: Victoria Bilge Yılmaz - Sayım Türkman, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Türkmen, Z. (2014). “Birinci Dünya Harbinde Irak Cephesinde Türk İngiliz İlişkileri”, 1914’ten 2014’e 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak Uluslararası Sempozyumu, İstanbul: Harp Akademiler Basımevi.

Uyar, M. ve Erickson, E.J. (2014). Osmanlı Askerî Tarihi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Vakayî-i Terakkiyat-ı Havaiye Dergisi, 1 Mayıs 1917, S.1, s.2.

Vakayî-i Terakkiyat-ı Havaiye Dergisi, Numara: 13, 1 Haziran 1918, s.1.

